

BADLANDS
IDENTITET, ÖVERLEVNAD OCH PLATS
I AMERIKAS GLÖMDA ZONER

B A D L A N D S
Identitet,
överlevnad
och plats
i Amerikas
glömda zoner

KLAS LUNDSTRÖM

notis

Av Klas Lundström har tidigare utgivits:

Svarta ankungen – Ett reportage om Lapplands guldfeber
och finanskrisens vinnare (2009)

På andra förlag:

Den här platsen faller samman (2009)

Amazonas (2008)

NOTIS

info@notisforlag.se, www.notisforlag.se

OMSLAG: Jan Petterson

TRYCK: Scandbook 2010

ISBN 978-91-978414-4-3

”Det förlovade landet finns i
våra egna lundar.”
(Allie Fox, The Mosquito Coast)

”Vad växer ur sten?”
(Isaac, Cedar Valley)

Intro

SOKRATES SKA HA sagt: ”Jag vet ingenting. Det enda jag säkert vet är att jag ingenting vet.” Samma inställning kan appliceras till denna bok som tillkom under en nyligen avslutad reportageresa. Resultatet av ett förutsättningslöst försök att komma åt även de inre, mer svåråtkomliga hörnen av den sida av jordklotet som jag de senaste åren besökt i frekvent takt, och som jag kommit att älska så innerligt.

Idén bottnar inte i romantiska föreställningar, utan att lika personligt som journalistiskt skrapa på ytan till Amerikas antingen politiskt eller geografiskt (men ofta bådadera) isolerade regioner och komma åt korn, fragment av verkligheten. Inte främst det avvikande, som många kanske tror sig kunna urskilja mellan raderna, snarare det som så ofta viker in på de okändas stigar, med andra ord vardagens mångfasetterade äventyr.

I geografisk mening skiljer sig de berörda zonerna åt, Jamaicas gröna bergskedja Blå bergen är för ögat med sin karibiska rytm och kaosartade puls Eldslandets och Patagoniens undanträngda städers raka motsats. Å andra sidan kan geografisk närhet dribbla bort och rentav suddas

ut osynliga men befintliga gränsdragningar som korsas inom loppet av en kort bussfärd i Centralamerikas hjärta. Bland boksidorna tycks kanske gruvtriangeln Las Minas dalridåer och sorgsna vegetation smälta samman med Moskitkustens konflikthärjade och undanträngda plats på nationalstaternas (Honduras och Nicaraguas) politiska agendor. I verkligheten korsar man inte gränsen mellan dessa båda världar där gruvruschen och instängdheten ger plats åt vaksamhet och kulissartade stadsbyggen. Gränsens ingenmansland urskiljs främst i sinnet, man känner steget ända ut i fingerspetsarna. Sammanhanget förbyts, och med det per automatik även människors förutsättningar, drömmar och tillvaro.

Gemensamt, inbillar jag mig, är samtliga platser sprungna ur liknande politiska skeenden, stöpta i liknande koloniala anda som övriga kontinenten. Visst skiljer sig deras historiska segrar och förluster från varandra, det finns ingen anledning att avskala varje region dess unika form och identitet, men i samtliga naturskatter och människöden från Karibien till Sydpoolen via Centralamerikas hjärta ryms något som kanske kan uppfattas som bokens tes: Autonomi. Den nationella tillhörigheten är inte lika stark eller närvarande som den spirituella och geografiska. Till Blå bergen, Las Minas, Moskitkusten, Patagonien och Eldlandet har människor kommit som sökare, utforskare, kolonialister, ockupanter, nybyggare, lycköskare, flyktingar, drömmare, arbetare.

I dag, många århundraden efter kolonialismens ankomst till dessa zoners stränder, förblir den gångna tidens bördor och arv trogna de samhällen och avskurna

världar som tränger fram ur jordens djup. Det i sig är en lika intressant politisk som mänskligt obegriplig aspekt att ta fasta på, att begrunda och belysa och skriva en reportagebok om.

Klas Lundström
Stockholm november 2010

41°28'S 72°56W

PATAGONIEN:

Patagonien är ett kargt område som upp-tar en miljon kvadratkilometer av Syd-amerikas södra arealer och som bebos av två miljoner människor. En region rik på naturresurser och äventyrmöjligheter har Patagonien blivit en lika drömsk som mytomspunnen plats. Chiles och Argentinas ekonomier är beroende av gas, energi, olja och andra näringar från södern.

Största städer är hamnstaden Puerto Montt (Chile, 180 000 invånare) som vetter mot Stilla-havskusten, Comodoro Riva-davia (Argentina, 200 000), Atlantkustens oljestad och kommersiella centrum, och jordbruksstaden Neuquén (Argentina, 360 000), belägen i Patagoniens hjärta.

I.

PATAGONIEN FÖRKROPPSLIGAR ett öde. En nakenhet och vaga filosofier som ges gränslös spännvidd i tomhetens dalar och möjligheter. Det här är platsen där allt ställs på sin spets, där allt balanserar över det extremas avgrund och vecklar ut sig framför ändlösa horisonter.

Här fördelas knappt två invånare per kvadratkilometer vilket gör regionen till en av världens minst befolkade och mest avskurna regioner. I Patagonien klyvs inte gränser av nationer, Chile eller Argentina, utan av sinnesstämningar. Liksom i andra regioner som Saharaöknen, Amazonas, Oceanien och Moskitkusten är Patagoniens tillhörighet snarare andlig än nationell.

”Patagoniens isolering gör det enkelt att överdriva; den dryckesglade dricker desto mer, den fromme ber, den ensamme blir allt ensammare”, skriver Nicholas Shakespeare.

Hemlängtan, resonerar han, växer sig starkare i geografiskt och kulturellt svårtillgängliga dalar fastän något ”hemland” inte ens finns att längta till. Man formar istället ett hem skapar genom att tala sina förfäders språk, leva ut deras seder, älska deras historia. I nordöstra Patagonien planterade tyskkättlingar lundar som avbildade de första

europiska immigranternas barndomsgårdar och walesiskt influerade samhällen vårdar ömt tekulturen. Vinnaren av denna socialkonservatism är turismen som skördat stora framgångar i spåren av människans omätliga sukthan efter kulturromantik.

Längre söderut, närmare Antarktis döende isar än Latinamerikas buller, försöker det moderna tiotalets immigranter göra sig hemmastadda i det snabbt skiftande *Tierra del Fuego* – Eldlandet. Här är det inte européerna som sticker ut i nybyggarkvarteren med sina slående kulturpreferenser, även om flyttmotiven förblivit desamma som för tvåhundra år sedan: hunger, flykt, ett sökande. Till Eldlandets största och världens sydligaste stad, Ushuaia, söker sig peruaner, chilener, bolivianer, argentinare norrifrån, till och med kubaner, för att söka arbeten inom direktföljden av Patagoniens globala exponeringskraft: turismen.

Patagonien, detta ödeland till region, befinner sig mer än hälsosamt i marknadens skottlinje. Allt, går det att skönja i rapporter och tidningsurklipp, beror på ett politiskt kretslopp; först befäster människan sitt herravälde över naturens gåvor, därefter välkomnar hon marknaden, sedan anländer konsekvenserna. Eldlandets plats i morgondagens ekonomi tros snarare vara i form av utposter inför kampen om Antarktis naturresurser, vilka går att leta efter så snart isarna smält, än som tillflyktsorten för utrotningshotade djurarter och nationalparker. Patagonien i stort upplever en urbaniseringsvåg med dubbla skeenden; å ena sidan anländer sökande till de etablerade industrierna – turism, olja, gas, gruvdrift,

lantbruk – å andra sidan belönas kommande generationer i stor utsträckning med arbetslöshet och ovissa marknadsvillkor i spåren av obefintliga studiemöjligheter. Otillräcklig politik, en slags naturens grymma grundlag, Darwins evolutionsteori i industriell tappning?

Kanske är det som ett avlångt moln över södra Anderna försöker förklara det en förmiddag: Här vet man allt och samtidigt ingenting.

En kvinna i 40-årsåldern analyserar det politiska klimatet i det urbana maktskiktet i norr, i Argentinas huvudstad Buenos Aires. Att makten stagnerar och korrumpierar den som vågar sig in i dess salar. Hon säger det medan något förgiftar floden som strilar genom den egna hemstaden El Bolsón och levererar dricksvatten. Vad som förgiftar vattnet förblir en gåta. Vart går man för att söka svar; till de stolta kyrkorna, till de politiska partierna, till ensamheten som landskapen erbjuder, till sig själv?

– Är det en tröst eller en förbannelse att ingenting veta? frågar hon sig.

De utomstående – forskare, författare, erövrare – har förvandlat Patagonien till ett intellektuellt smörgåsbord. Här växte farhågor och drömmar upp ur jorden. Människan insåg, men lärde sig aldrig, att naturen är henne oöverbärlig. De på flykt såg i de karga landskapen och genom vattnade ögon en ogästvänlig värld som en andra chans till överlevnad. Bibelläsarna såg i såväl natur som ursprungsfolk hur de heliga budskapen om svart och vitt fick sig en renässans som senare omsattes i praktisk politik. I Patagonien uppfann Charles Darwin sin människosyn grundad i rasapartheid, här fann européer sin efterlängtrade fartled mellan de stora haven samtidigt

som uthålliga ursprungsfolk förstod att de inte längre var ensamma i världen.

Den som skrapar på ytan märker hur skribenterna till de otaliga verken om Patagonien ändå haft rätt; de gåtor som dessa samhällen, människor och utsträckta regioner besitter avslöjas inte för den oinvigde. Allt man ser är istället bilden av bilden. Den som öppnar ögonen ser det som tycks ha varit nyckeln till människans tiotusen år långa kolonisering av Patagonien; allt levande får ett särskilt lyster i naturens grymma famn.

Den som önskar förstå argentinska Patagoniens process bör färdas längs med dess vägar. De flyter som kobbar utmed atlantkusten eller sträcker ut sig längs med Andernas fötter, som i en kall öken där bensinmackar träder fram som oaser i fjärran. Patagoniens vägnätverk tycks vara skygga eremiter som håller sig så långt ifrån varann som möjligt. Men i realiteten har vägnätverken på relativt kort tid – knappt hundra år – kartlagt hela regionen. Här innebär asfalt skillnaden mellan omvärldskontakt och isolering. Om vintrarna stängs långa sträckor av och samhällen skärs av från omvärlden.

Patagoniens vägar är rörlig historisk materia, ett levande uppslagsverk längs vars slingrande stigar den inhemska befolkningen ser politiska mönster antingen byta skepnad eller upprepa sig. De första spadtagen till ett modernt vägnätverk togs under det turbulenta argentinska 1950-talet, en politisk epok präglad av president Juan Peróns fall och politiska återuppståndelse, år plågade av militärkupper och efterkrigstidens spänningar.

Argentinas nutidshistoria kan summeras till tre

olyckor: diktatur (1976), skenande inflation (1989) och ekonomisk kris (1999). Dagens Argentina är en konsekvens av alla tre. Misstron till politiken som verktyg är lika utbredd som den praktiska politiken spretar i olika riktningar. Latinamerikavetaren Ivan Briscoe betraktar ett postkris-Argentina som började polariseras när Nestor Kirchner tillträdde som president 2003. En utveckling som senare med dennes hustru Cristina Fernández de Kirchners presidenttillträde 2007 bara har ökat och mångt blivit den argentinska politikens motor. Den ekonomiska krisen övertygade makten om vikten av att aldrig blotta svaghet.

”Styrkan är kompassen som vägleder Kirchners regim och håller ihop den bräckliga maktapparaten i en fientlig miljö”, skriver Briscoe i en essä. Media, lobbygrupper och politisk opposition har samtliga, fastän majoriteten av dem velat annorlunda, hamnat i den nuvarande maktens knä och blivit en del av dagens politiska projekt. Och knuffat ner landet på listor över ekonomisk frihet, pressfrihet och korrupsionsutbredning.

Nuvarande president Cristina Fernández har kopplat ett järngrepp om landets maktcentra; kongressmajoritet, mer än hälften av provinsregeringarna stödjer hennes politik, militären seglar allt mer upp som en återuppstånden maktfaktor till vilken presidenten är överbefälhavare. Cristina Fernández’ märkliga (men till synes fungerande) strategi att vägra tala med massmedia stöter på förvånansvärt lite kritik. I Patagonien har Kirchnerparets politik inneburit en omritad geopolitisk karta; de av traditionen näst intill autonoma lantbrukarna, *los peons*, har i takt med höjda skatter närmat sig den globala marknadens

strukturer medan ekologins framtidsförutsättningar alltmer höljs i dunkel.

Längs den korniga framtidskartan är det svårt att tyda Cristinas plats. (Vid hennes sida stod ständigt maken Nestor Kirchner, tills den 27 oktober då den 60-årige politikern avled i sviterna av hjärtproblem.) Är Cristinas främsta plats i Argentina i egenskap av republikens ledare, som privatinvesterare i utförsäljningen av en av världens största ödemarker – eller är det bådadera?

Det senare, tror desto fler.

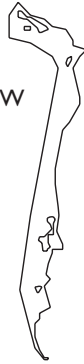
Som medlemmar av Argentinas oligarki, det vill säga den politiska och ekonomiska elit som kontrollerat landet sedan krisen 2001, har landets mäktigaste par åtnjutit ett avsevärt personligt ekonomiskt uppsving. I en av de senaste årens mest kontroversiella argentinska försäljningssuccéer, *El Dueño* ("Ägaren"), kartlägger journalisten Luis Majul Kirchnerparets politiska och ekonomiska ställning. Majul kallar den smått unik:

"Aldrig tidigare i Argentinas historia har en president haft mer politisk och ekonomisk makt än Nestor Kirchner. Inte ens Juan Perón, än mindre Carlos Menem."

Det vill inte säga lite, understryker Majul, i ett land där politiska järnhänder sägs tillhöra det förflutna. Kirchnerparets politiska rymd slukar statliga bankväsenden, inflytelserika medieröster, kollektivtrafikbolag och oljebrunnar, summerar bokbladen. Majuls femhundra sidiga granskning är ett svidande och välformulerat exempel på den systemkritik som ligger på lut i det argentinska medieklimatet och som emellanåt lyckas segla ända upp till samhällsdebattens ytskikt. Men frågan är vilka

följderna kan bli bland en allmänhet som i mångt och mycket redan kände till de omständigheter som Luis Majul tecknar i sin bok.

15°44'40''N 84°40'30''W

MOSKITKUSTEN:

Moskitkusten är Centralamerikas största regnskog, kallad "Centralamerikas Amazonas". En kustregion utmed Atlanten förutom tät djungel präglad av berg, floder och skogar. Länge en hemvist för piratdynastier och lokala kungariken. År 1960 drogs den nuvarande gränsen till Honduras och Nicaragua respektive del av Moskitkusten efter en utdragen markfejd. I dag lever här omkring 100 000 människor. Arbetslösheten är skyhögt och industrierna få. Under nicaraguanska inbördeskriget på 1980-talet opererade USA-finansierade Contras från honduranska Moskitia.

I dag finns endast en officiell gränsövergång mellan Nicaragua och Honduras längs Moskitkusten, nära Waspám i Nicaragua varifrån den enda vägsträckan genom skogen tar en till honduranska kuststaden Puerto Lempira. Inom Honduras är flyg eller båt enda sättet att ta sig fram på. Illegala näringar som kokainsmuggling och avskogning har satt sin prägel på Moskitkustens sociala, politiska och ekonomiska klimat.

2.

I HJÄRTAT AV Moskitkustens svåråtkomliga regnskogar sägs det att *La Ciudad Blanca* gömmer sig. ”Den vita staden.” En mytomspunnen stad som åsamkat grubblerier hos globala guld- och skattletare i flera århundraden, men vars påkostade expeditioner aldrig lett till några säkrade fynd.

I den vita staden äter kungarna från guldfat och det är härifrån gudarna härstammar. Staden, skyld av regnskog och berg, sägs ha formats av hyvlade stenmassiv. Synen av blänkande stensamlingar är just vad som gäckat piloter och expeditioner i decennier, men en stad där kungar äter från guldfat och varifrån gudar härstammar har aldrig påträffats.

De första uppgifterna om denna märkliga stad löper tillbaka till 1500-talet och har oundvikligen bidragit till att tillskriva den här mytomspunna regionen ryktet av att vara hemvist för potentiella rikedomar. Människans jakt efter fulländning har levt vidare här medan myten om den vita staden fortsätter att leva sitt eget liv, oupptäckt men lika närvarande som fem århundraden tillbaka.

Det här är Centralamerikas största regnskogsområde (”Centralamerikas Amazonas”), en glest befolkad region

överröst med berg, orörd regnskog, ursprungsfolk och oljefyndigheter intill USA-finansierade militärbaser. Regionens historia har skrivits med våldets och konflikten bleck. Mystiken har alltid präglat Moskitkusten, i folkmun kallad för Moskitia, som spränger fram längs Honduras och Nicaraguas atlantkuster. Myter stöpta ur regionens isolerade tillvaro och kolonialmakternas ointresse för sociala villkor. Den regnskogsklädda regionen och dess 100 000 invånare är en konsekvens av politiska tendenser men samtidigt sin egen värld. Ett gåtfullt dimhölje man finner ledtrådar till genom att betrakta regionen från långt håll, där Moskitkusten börjar.

Men det är svårt att utkristallisera Moskitkustens början och slut. Regionens plats i Honduras folksjäl är i egenskap av en slags orörd värld, ett Eden där grönskan härskar. I Nicaragua är Moskitkusten det bestående äret, för evigt plågående minnen från en politisk epok och revolution som kvävdes av ett nära tio år långt blodigt inbördeskrig. Efter sandinisternas revolution i Nicaragua 1979 blöder ett öppet sår mellan regionens största folkgrupp, miskitoindianerna, som mångt stod på USA-finansierade *Contras* sida under inbördeskriget, och de som var lojala mot sandinisterna. En kamp som i dag även står mellan stat och landsbygd, en kamp om historiebeskrivningen.

I Honduras är man under tiotalets början emellertid upptagen med sin nutidshistoria. Och kylan. En isande kallfront drar in över Centralamerika. Ett antal människor återfanns döda till följd av kölden och många samtal inleds med att kommentera den för många centralamerikaner besynnerliga köldvågen.

Men väderleksprognoser betyder föga på Honduras landsbygd. Eller som ett huttrande butiksbiträde i en by längs atlantkusten uttrycker saken:

– Endast Gud vet när värmen kommer.

Många drar paralleller mellan kylan och det förändrade politiska klimatet i Honduras. Sedan sommaren 2009 är Honduras de facto en diktatur styrd av en ”administrativ junta”, och trots att val utlystes i november 2009 har mindre än 60 länder (men inte grannländerna El Salvador och Nicaragua) erkänt den nya regeringen, ledd av affärsmannen Porfirio Lobo. Kuppen som avsatte den progressive socialdemokratiska presidenten Manuel Zelaya har lyft Honduras samarbetsfokus från Latinamerikas center-vänsterledda regeringar tillbaka till den mäktiga grannen i norr.

På landsbygden långt från den politiska fåfängan har uppgivenheten lagt sig som en tät och syrefattig dimma. I utkanten av kuststaden Oama stänger barägaren David av teven i raseri och låter fjärrkontrollen falla över bardisken med en rungande smäll. Han har just bevittnat ett sammandrag av juntaregimens sammanträde i parlamentet, och åsynen av de undertecknade dekreten och lagändringarna blev för mycket för den kortväxta medelåldersmannen.

– De där, säger han och pekar mot den avstängda teven, de tog vårt land. Barbarer är vad de är, eliten i det här landet, utan någon som helst känsla för rättvisa eller solidaritet.

David är född och uppvuxen i Oama, i samma envåningshus som numera utgör bar, närbutik och bostad. Gården som vetter mot vägen har gjorts om

till biljardhall med malätta bordsskivor som gör spelet närmast gåtfullt.

David såg potentialen i det Honduras som formades under president Zelayas tillsyn. Om det bar iväg mot det som kritikerna varnade för – ännu en populistledd vänsterrepublik – vet han inte, vad som stör honom är militärkuppens verkningar. David reagerar känslösamt och instinktivt, och talande är hur hopplösheten inför utvecklingen och den nya regimens agenda inte bara präglar barägarens ansiktsuttryck och inställning – den präglar hela byn i stort.

En stund senare sätter han på teven igen men ändrar snabbt kanal och föredrar ett program om fettsugning. De närgångna bilderna av skalpeller som bökar i människors bukar besvärar inte lika mycket som sändningen från parlamentets sammanträde.

Taxichauffören Guillermo instämmer, även han förutspår framtiden som mörk. Regnet smattrar och han sörjer vattnet som runnit under broarna sedan Zelaya störtades av landets oligarki: militären, marknaden och politiker från den traditionella högern. Fastän han stödde Zelayas regering med fokusering på sociala rättigheter och ekonomisk demokrati anser han att det viktigaste nu är att FN erkänner landets nya regering. Den högerledda regering som röstades fram i ett alltigenom kritiserat val initierat av den junta som avsatte Zelaya.

– Utan FN:s erkännande får landet inget stöd utifrån. Och utan bistånd faller det här landet samman. Vi är helt instängda i oss själva, säger han.

Guillermo, bosatt i en by granne med Guatemalas

gräns, har inte bara upplevt fotbollskrig (det hundra timmar långa kriget mellan El Salvador och Honduras 1969), USA:s lågintensiva krigföring i Nicaragua och El Salvador med Honduras som utgångspunkt under kalla kriget – han har nyligen även bevittnat hur landets fattiga massor brutalt ”kastats tillbaka till noll”.

– Manuel Zelayas regering gav Honduras tillbaka sin värdighet. Men i och med kuppen har allt försvunnit, gått om intet. Medierna är helt ägd av miljonärerna som inte är intresserade av verkligheten utan endast av sina egna sanningar.

Guillermo har inte, som många av sina landsmän, sökt sig till städerna eller vidare norrut mot USA. Tvärtom säger han sig ha funnit och tillvaratagit de unika värden som ”det hårda livet på landsbygden” erbjuder. Här någonstans lägger sig Moskitia över hans läppar, nästlar sig in i samtalet som en oväntad middagsgäst.

– Moskitkusten är en del av Honduras folksjäl, säger han.

Den socialt orörda men allt mer ekonomiskt intressanta regionen tycks ha dragit lotten att få symbolisera det orörda, hoppfulla och levande i ett land vars starkaste exportvarors – kaffe, bananer, tobak – inkomster stannar i utlandets exklusiva ägo. Många husväggar är utspökade i multinationella företags logotyper. Samtliga infartsskyltar pryds av Coca-Colas blänkande emblem och mångbottnade slogans. Det är det här samhället som är Moskitkustens raka motsats, hävdar många.

En av dem är Daisy. Hon arbetar inom servicebranschen i bergen utanför kuststaden La Ceiba. Hon röstade inte i novembervalet 2009 i protest mot statskuppen.

Synen på Moskitia innehåller mer fragment av den drömska sagobilden än verklighetens komplexitet.

– Moskitkusten är en bra plats att bo på, har jag hört. De har bra arbete och erbjuder en bra tillvaro. Inte som här, här är livet svårt, säger hon.

Många i Honduras städer tar namnet på läppen, försvinner med blicken och landar i ett mellanting av fascination och längtan – som om de själva lever i den isolerade mystikens utkanter, utan passerkort till ett liv de egentligen inte känner till.

– Många miskitos lever här. De är lite underliga och talar inte samma språk som vi andra. Och så tar de jobb som ingen annan vill ha.

Orden kommer från en ung man och utgör grundbulten i en omedveten lägesrapport om miskitofolkets nödvändiga urbana flykt i jakt efter jobb och tillvaro. I motsatt riktning, till djungeln, anländer företag och lyckasökare, bland annat till skövlingsfronten som sträcker ut sig och fördriver ursprungsfolk utan samhällets undsättning. Till La Ceiba kan många trender spåras; suktandet efter modernitet, tron på materialismens lyskraft, en tydlig plats i omvärldens utveckling. Men La Ceibas maktkorridorer kontrolleras i hög utsträckning av knarkmaffior. I stan är vapenkulturen utbredd och många aktar sig för landsbygdens härjande, beväpnade och ”påtända” ungdomsgäng.

– Jag är alltid beväpnad, säger den unge mannen. Polisen är korrupt och maffians inflytande är stort. Vem ska garantera min och mina två barns säkerhet förutom jag själv?